

KUTBU'N-NÂYÎ OSMAN DEDE'NİN ŞİİRLERİ

Müjgân ÇAKIR*

Galata Mevlevîhanesi şeyhlerinden Nayî Osman Dede özellikle şiir ve müsi-ki sahalarında, devrinin tanınmış simalarındandır. 1063/1652'de doğan Osman De-de, Süleymaniye Darüşşifası baş hademelerinden Hacı İbrahim Efendinin oğludur.¹ Hüseyin Ayvansarayî, Tercümetü'l-Meşâyih'ta onun Gelibolu'dan geldiğini bildiri-yorsa da diğer tezkirelerde böyle bir bilgi mevcut değildir. Safayî, Salim, Sakıp Mustafa Dede, Müstakimzade Süleyman Sadettin, Esrar Dede, Tevfik, Fatim Davut, Ali Enver onun İstanbul'lu olduğunu belirtirler, hatta Salim ile Tevfik "Şeyh Vefâ kurbında" doğduğuna işaret ederler. Nayî, Nefeszade İsmail Efendiden ve Gavsî Ahmed Dededen hat dersleri almış², Kulekapısı, bilinen adıyla Galata Mevlevîhanesi şeyhi olan Gavsî Ahmed Dedeye intisap etmiş³ ve Gavsî Dedenin kızı Hatice Hanımla evlenerek şeyhiyle ailevî münasebet kurmuştur.⁴ Gavsî Dede 1083/1672'den itibaren yirmi altı yıl Galata Mevlevîhanesinde şeyhlik yaparken Osman Dede de 1091/1680'de ney üflemedeki mahareti dolayısıyla bu şeyhin yan-ında neyzenbaşılık görevine getirilmiştir.⁵ Mevlana'nın kendisine neyzenbaşı tayin ettiği Hamza Dededen sonra ilk kez "Kutbu'n-nâyî" ünvanını alacak derecede müstesna bir neyzen olan Osman Dede⁶, Gavsî Dedenin ölümünden sonra, 1109/1698'de, Konya çelebisinin izniyle zaviyeye şeyh tayin edilmiştir.⁷ Burada uzun süre vazifesini ifa eden Osman Dede 1142/1729'da vefat etmiş ve aynı Mevlevîhanede bulunan Ankaravî türbesine defn olunmuştur.⁸ Ebüzziya Tevfik, Osman Dedenin ölümüne "irthâl-i âşık" (1142/1729) tarihini düşürmüştür. Nazîr ise

* Yard. Doç. Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi.

1 Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtin*, İst. Devlet Matbaası, İst. 1928, s. 297.

2 a.g.e.

3 Salim, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Esad Ef. Böl., nu. 3872, bk. 152a.

4 Seyyid Salim Ahmed Dede, *Mecmûâtü't-Tevârihu'l-Mevleviyye*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar Böl., nu. 1462, bk. 80a.

5 Sâlim, a.g.e., bk. 152a.

6 Cemalettin Server Revnakoğlu, "Kutb-ı Nâyî Şeyh Osman Dede ve "Mi'râciyye'si", Yeni Tarih Dünyası Dergisi, 17 Nisan 1954, C. II, S. 15, s. 616.

7 Seyyid Sâlim Ahmed Dede, a.g.e., bk. 80a.

8 Age.

"Hazret-i Gavsî Efendi menzilin tutmuş iken
 'Azm-i adn edüp dedi ahbâba unutmam beni
 Cevherî târihidir anın Nazîrâ sad dirîğ
 'Adne gitdi 'asr kutbı Mevlevî 'Osmân Dede"

şeklindeki tarih kıt'asında Nayî Osman Dedenin vefat ettiğini belirtmiştir.⁹Nitekim, Tahirü'l-Mevlevî'nin "Manzûme-i Mi'râc"¹⁰ adlı eserinde yer alan aşağıdaki şiirde hem Nayî Osman Dedenin ölümüne tarih düşürülmüş hem de yerine oğlu Abdülbakî'nin geçtiği belirtilmiştir:

Küçük bir tekyeden Osman Efendi Mevlevî şeyhi
 Yerine oğlu Addülbakî oldu pîr-i dervîşân
 Eder medh-i güzînin bezm-i Mevlânâ'da çarh urup
 Semâ' ü zevk ü şevk ile ede ukbâda ol devrân
 Olup oğlu da zâtı gibi şeyh-i ârif ü kâmil
 Bu tekyegâhta pîr olup ola hem mürşid-i devrân
 Dem ü evkâtını ism-i celâl-i Hakk'a sarf edip
 Nazargâh-ı safâ olup cinânı eylese seyrân
 Olunca cânîşini oğlu menkût ile dediler
 "Değişti devr-i bâkî ile fânîyi Dede Osmân" (1142)

Yukarıdaki tarihlerin dışında Seyyid Vehbî'nin de Nayî Osman Dedenin ölümü üzerine yazdığı bir tarih kıt'ası vardır.¹¹

Nayî Osman Dedenin Hatice Hanımdan Sırrî Abdülbakî adlı bir oğlu ile Saide adlı bir kızı olmuş, Sırrî Abdülbakî babasının ölümünden sonra onun yerine şeyhlik yapmıştır.¹²Osman Dedenin kızının, Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Ebubekir Dededen olan çocukları Abdülbakî Nâsır Dede, Ali Nutkî Dede, Abdurrahim Kühî Dede de tanınmış musikîşinaslardır.

Nayî Osman Dedenin Râbt-ı Ta'birât-ı Mûsikî¹³ ve Risâle-i Edvâr¹⁴ isimli mûsikî nazariyatına dair iki eserinin yanında, Mi'râc-nâme¹⁵ (meşhur adıyla Mi'râciye) , Makalât-ı Hazret-i Şems¹⁶, Ravzatü'l-i'câz fî mu'cizâti'l-mümtâz¹⁷ isimli eserleri ve sayısı yirmiyi aşan besteleri vardır.¹⁸

⁹ Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Müsikisi Antolojisi*, İst. 1943, C. I, s. 152.

¹⁰ Tahirü'l-Mevlevî, *Manzûme-i Mi'râc*, Tahir Dede Ktp. Kitaplarından, İst. (tarihsiz).

¹¹ Sadeddin Nüzhet Ergun, age., s. 152.

¹² Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, Süleymaniye Ktp., Halet Ef. Böl., nu. 109, yk. 112a.

¹³ Fares Harîrî-Onur Akdoğu, *Nâyî Osman Dede ve Râbt-ı Ta'birât-ı Mûsikî*, İzmir 1992.

¹⁴ Nayî Osman Dede, *Risâle-i Edvâr*, Süleymaniye Ktp., Rşd. Böl., nu. 1059/5, yk. 81b-87b.

¹⁵ Metin Akar, "Nâyî Osman Dede ve Mi'râciyyesi", III. Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İst. 1979; Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank. 1987, s. 173-175.

¹⁶ Nayî Osman Dedenin böyle bir eseri elimizde mevcut değilse de Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yay., İst. 1972, C. II, s. 270-271'de ve Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı*

Nâyî Osman Dede, devrinde ve daha sonra yazılmış tezkirelerin neredeyse tamamında, ismine tesadüf ettiğimiz şöhretli bir şair ve musikîşinastır. Özellikle Salim, Esrar Dede, Fatin Davut, Ali Enver, Safayî, Hüseyin Ayvansarayî, Müstakimzade Süleyman Saadettin gibi yazarların tezkirelerinde ondan övgüyle bahsedilir ve eserleriyle şiirlerinden alıntılar yapılır. Salim onun için "Ol gürûh-ı pür-fütûh-ile şeyh demege lâyık hem şeyh hem dervîş ve hem sâdık u halûk ü pür-ma'ârif melek-sıfât bir zât-ı âgâh ü 'ârif olup âlem-i dünyâda zîr-i süm-i pâ-yı refâtârında bir mûr dil-gîr ve yed ü lisânından efrâd-ı âferîneden bir ferd rencîde-zamîr olmayup meclis-i şerîfleriyle her müşerref olan sohbetine firîfte ve remîdedil ve zât-ı 'âfîleri ile hem-ülfet olana hezâr ve cümle teselli-i hâtur olmak emr-i mukarrerdür." ¹⁹ ifadelerini kullanır. Safayî ise "Bûstân-ı fûn-ı ma'ârifün serv-i ser-efrâzı gülîstân-ı bezm-i letâ'ifün hezâr-ı nagme-perdâzı hâlâ Galata Mevlevî-hânesi şeyhi 'Osmân Dede Efendîdür"²⁰ diyerek Nayî Osman Dedeyi medheder. Müstakimzâde Süleyman Saadettin "Merhûm 'Osmân Dedenün şî'r ü inşâ tarafı dahı sâ'ir fezâ'il ü ma'ârifi gibi müsellemlerle niçe âsâr-ı bisyâra muvaffak olmuş idi"²¹ şeklindeki ifadeleriyle Osman Dedenin iyi bir şair ve nâsir olduğunu belirtir.

Nâyî Osman Dede özellikle mesnevi nazım şeklinde başarılı olmuş bir şairdir. Onun Ravzatü'l-i'câz fî mu'cizâtü'l-mümtâz isimli , peygamberlerin yaklaşık yüz kırk mucizesinden bahseden mesnevisi ile yine kendisinin yazıp bestelediği Mi'râc-nâme'si, İslâmî edebiyatın en güzel örneklerinden sayılabilir. Mesnevisi Ravzatü'l-i'câz'da

Bende-i dirîn-i Şeh-i ma'nevî
Nâyî-i Osmân Dede el-Mevlevî

şeklindeki beyitinde tam olarak ismini ve Mevlevî olduğunu belirten Osman Dede, Mi'râc-nâme'sinde "Dervîş Osman" adını kullanmaktadır:

Bâ-hak-ı Ahmed Muhammed Mustafâ
Dervîş Osmân'a dahı eyle 'atâ

Osman Dedenin elimizde bulunan beşi tam ve birisi eksik olan şiirlerinin, tam olanlarında "Nâyî" mahlasını kullandığını görüyoruz. Nitekim Sakıp Mustafa Dede, "Nisbet-i ney-i zamanlarında gûyâ kendülere mahsûs olmagla "Nâyî" şöhretiyle med'uvv ve makta'-ı eş'âr-ı dil-pezîrlerinde mahlasları olup kendülere fi'z-zâhir ve'l-bâtın hüner-i merkûm sermâye-i 'ayş-ı hoş u sebab-i küşâd-kâr olmuş-

Mevlevîyye, Mevlana Müzesi İhtisas Ktp., nu. 1502 hâşiyede Nayî Osman Dedeye ait böyle bir eserin bulunduğu kayıtlıdır.

17 Müjgân Çakır, *Nâyî Osman Dede, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve "Ravzatü'l-i'câz fî mu'cizâtü'l-mümtâz"*, M. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İst. 1998.

18 Yılmaz Öztuna, *Türk Müsikîsi Ansiklopedisi*, İst. 1969, C. II, s. 125.

19 Salim, age., yk. 152a.

20 Safayî, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Böl., nu. 2549, yk. 380a.

21 Age., s. 297.

tur."²² ve Fatin Davut, "Neyzenlik fenninde mahâreti olmak mülâsebesiyle "Nâyî" mahlası kendüye mu'cib-i şöhret olmuştur" gibi ifadelerinde Osman Dedenin bu mahlasla şiirler yazdığından bahsederler.

Mesnevilerinde peygamberlerin mucizelerini halka aktarmak, dua kazanmak, Allah'a ve Hz.Muhammed'e yakın olmak amacıyla olan Osman Dede , bu amaçlarını Mi'râc-nâme'sinde,

"Her kim eylerse Muhammed vasfını
'Âkıbet mahmûd eder Hakk ismini"

"Lîk ircâ eylerem her emcede
Fâtihâ'yla yâd ola 'Osmân Dede"

şeklindeki beyitlerle , Ravzatü'l-i-'câz'ındaysa,

"Kasdum o Sultân'a takarrüb hemân
Cân ile cânâna karîn ola cân"

ifadeleriyle belirtmiştir.

Bir Mevlevî şeyhi olan Nayî, şiirlerinde kendisini "dervîş-i fakîr" olarak vasıflandırır ve zahidlere de takılmadan edemez:

Anlamazsın nagme-i zevk-i meyi sen zâhidâ
Mest iken Nâyî anı anlar bilür bilmezlenür

Nayî Osman Dedenin tezkirelerde tesadüf ettiğimiz altı şiirini incelediğimizde, bu şiirlerde onun iyi bir şair görünümünde olduğunu söyleyebiliriz. Mesnevilerinde halk için eser veren, tasannûdan uzak , sade dilli bir Nayî karşımıza çıkarken, şiirlerinde Osman Dede tam bir Klâsik Türk şairi hüvviyetine bürünmektedir. Bu şiirin meşhur temsilcilerinden Neşatî'ye yazmış olduğu nazire²³ , onun bu sahadaki yeteneğini kanıtlayıcı niteliktedir. Bu nazirede onun Mevlevî şahsiyetinin de ön plana çıktığını görüyoruz. Nitekim,

Âzâdi-i gam etdi bizi gamzede-i aşk
Nâyî gibi biz tekye-i Munlâ'da nihânuz

beyitinde bu açıkça görülmektedir.

Nayî Osman Dede şiirlerinden anladığımız kadarıyla alçak gönüllü, samimi bir şairdir. Nitekim tezkirelerde onun için kullanılan ifadeler ile kendisi için kullandığı "bîçâre, dervîş-i fakîr" gibi sıfatlar da bunu kanıtlayıcı niteliktedir.

Gel imdi Nâyî-i bî-çâre nâ-ümîd olma
Bu gösterişler ile ol hümâ gelür görürür

veya

Gerçi dervîş-i fakîrem ser ü sâmânım yok
Devlet-i şâh-ı cihânbâna şitâbânım yok

²² Sakıp Mustafa Dede, *Sefîne-i Nefîse*, Matbaa-ı Vehbiyye, Mısır 1283, C. II, s. 229-230.

²³ Bkz. 1. gazel.

gibi beyitler, yukarıda bahsi geçen vasıfların kullanıldığı beyitlere örnek teşkil etmektedir.

Osman Dedenin elimizde bir divanı mevcut değildir, ancak şiirlerine bazı tezkirelerde tesadüf edilmektedir. Onun ancak tezkirelerde rastlayabildiğimiz biri eksik beş gazeli ve rubaî vezinleriyle yazılmış "Na't" başlıklı bir şiiri aşağıda verilmiştir.

1

Mef'ûlü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / feülün

Biz çâh-ı gam-ı aşk-ı dilârâda nihânuz²⁴

Yûsuf-sıfatuz râz-ı Züleyhâ'da nihânuz

Bezminde anun raksile devrânda kadehler

Biz cür'a-keşânuz teg-i sahbâda nihânuz

Ol lem'a-ı ruhsâra taleb-ger heme 'âlem

Biz lem'a-ı ruhsâre-i zîbâda nihânuz

Dehrî geçerüz Ka'be-i kûyında biz ammâ

Dil-dârî temâşâ için ol câda nihânuz

Şermende-i ahkâm-ı kazâyuz sözüümüz yok

Kâ'il-be-rızâyuz der-i Mevlâ'da nihânuz

Pertev-fiken oldukda hor-ı 'âlem-i lâhût

Biz "lâ"yı koduk ma'nî-i "illâ"da nihânuz

Âzürde olurmuş bizi gördükçe o meh-rû

Hâküz yine hâk içre kemîn dâda(?) nihânuz

Âzâdi-i gam etdi bizi gamzede-i aşk

Nâyî gibi biz tekye-i Munlâ'da nihânuz

2

Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

Mübtelâsı olduğum dilber bilür bilmezlenür²⁵

Ser-güzeşt-i mihrî ol ezber bilür bilmezlenür

Pây-bûsıyla şeref-yâb olduğumdan zevk eder

Nüktelerle şîveler eyler bilür bilmezlenür

Kendi çok cevr etdügünden gayrî ol nahl-i safâ

Ta'n-ı ağıyarı dahî ekser bilür bilmezlenür

Yalınız çeşm[i] degül sahbâ vü sâkî câm-ı la'l

Leblerin rengi mey-i ahmer bilür bilmezlenür

Anlamazsın nagme-i zevk-i meyi sen zâhidâ

Mest iken Nâyî anı anlar bilür bilmezlenür

²⁴ Gazelin tamamı Esrar Dede, age., bk. 113a'da bulunmaktadır. 1., 2., 8. beyitleri Ali Enver, *Semâ-hâne-ı Edeb*, Âlem Matbaası, İst. 1309, s. 235'te mevcuttur.

²⁵ Bu gazel, Salim, age., bk. 152b; Esrar Dede, age., bk. 112b; Fatin Davut, *Hâtîmetü'l-eş'âr*, İst. 1271, s.296'da mevcuttur. Ali Enver, age., s. 235'teyse gazelin ilk iki beyiti bulunmaktadır.

3

Mefâ'ilün / fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün

Kaçan ki meh-revişüm pür-ziyâ gelür görünür²⁶

Derûna dîdeye neşv ü nemâ gelür görünür

Ne cânibe nazarum eylese mürûr u 'ubûr

Hayâlûme o perî rû-nümâ gelür görünür

Gider mi gûşe-i nezzâreden [sen] insâf et

Ki her nazarda o meh-rû ziyâ gelür görünür

Gelür gider görünür sûretâ velî ma'nâ

Çü mihr ü mâh sabâh u mesâ gelür görünür

Tahammül etse temâşâ-yı rûy-ı yâre nazar

Ne denli zâhir olur müdde'â gelür görünür

Hezâr nâz ile bir kerre eylese teşrif

Hezâr nâşi hezâr âşinâ gelür görünür

Gel imdi Nâyî-i bî-çâre nâ-ümîd olma

Bu gösterişler ile ol hümâ gelür görünür²⁷

4

Fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilün

Gerçi dervîş-i fakîrem ser ü sâmânüm yok²⁸

Devlet-i şâh-ı cihânâna şitâbânüm yok

Künc-i külhân bana cây oldı ise 'âlemdir

Gayrı masnû'-ı Hudâ seyre gülistânüm yok

Dehenünle bana va'd etmege va'd etmişün

Deme yok yerlere va'd eyleme sultânüm yok

Cânuma cân ile kâsd eyler [o] ağıyâr benüm

Câna ahvâlümü arz eylemege cânüm yok

Ney gibi nâle vü âh eylemede giryânam

Şeh-suvârüm deme Nâyî gibi nâlânüm yok²⁹

²⁶ Bu gazel yalnızca Safayî, age., yk. 381a'da bulunmaktadır.

²⁷ 18. yy. da yaşayan Arpaeminizade Samî'nin ,

"Dile kavâfil-i aşk-ı Hudâ gelir görünür

Gubâr-ı sürme-i savt u sadâ gelir görünür"

matlıyla başlayan gazeli, Nayî Osman Dedenin gazeliyle birbirlerine naziredir. Fakat kaynaklar-
da hangisinin diğerine nazire olduğuna dair bir bilgi yoktur.

²⁸ Gazel, Safayî, age., yk. 381a'da bulunmaktadır.

²⁹ Bu gazel Taşlıcalı Yahya'nın,

"Dağlar toldı tenüm vuslata imkânüm yok

Kaldum ayakda kara başuma dermânüm yok"

matlı gazeline vezin, kafiye ve üslûp bakımından benzemektedir.

5

Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

Âşık-ı Hak "irci'î " emriyle me'mûr olmadan³⁰

Anlamışdı Hakk'ı Hak nûrıyla mestûr olmadan

Çünkü takdîrât imiş ancak zuhûr iden hemân

Pes "Ene'l-Hak" dimedi Mansûr makdûr olmadan

Nâyî-i biçâre bir sevdâ ile olmuş harâb³¹

6

Ey pâk-nijâd ü pâk-dil ü nûr-ı pâk³²

Hayrân seni derk etmede 'akl ü idrâk

Hoş zâhir eder hakîkatin rûtbesini

"Levlâke levlâke lemâ halaktü'l-eflâk"

³⁰ Şiirin ilk iki beyiti Esrar Dede, age. , yk. 113a'da, matlaı ve maktamın sadece ilk mısraı Hüseyin Ayvansarayî, *Tercümetü'l-Meşâyih*, Süleymaniye Ktp. , Esad Ef. Böl. , nu. 1375, yk. 27b'de mevcuttur.

³¹ Hüseyin Ayvansarayî, age. de bu gazelin Şeyh Ahmed Şemsî Sivasî'ye nazire olduğu kayıtlıdır.

³² Rubaî vezinleriyle yazılmış olan bu "na't" Safayî, age., yk. 380b'de bulunmaktadır.